

DOUA MANUSCRISE NECUNOSCUTE DIN SECOLUL AL XVIII-LEA

PAUL MIHAIL

I. *Manuscris slav miscelaneu din prima jumătate a secolului al XVIII-lea copiat în Țara Românească*

În mănăstirea Poiana Mărului din apropierea Buzăului, întemeiată la începutul sec. al XVIII-lea de starețul Vasile, de origine rus, s-au scris opere de circulație între monahi¹. Copii de pe aceste manuscrise au ajuns în Moldova, altele se găsesc în Țara Românească, multe la mănăstirea Cernica².

Manuscrisul slav miscelaneu ce se descrie mai jos, a fost copiat de starețul Vasile în prima jumătate a secolului al XVIII-lea, folosindu-se manuscrise slave cu diverse scrieri ale «părinților bisericești»: Atanasie al Alexandriei, Vasile cel Mare, Simeon noul Teolog, Anastasie Sinaitul, Petru Damaschin etc., pe care alcătuitorul le înmănunchiază într-un tot. La aceste scrieri starețul Vasile adaugă și compunerea sa originală asupra «Rugăciunii minții», care apare în prefața la cărțile lui Nil Sorschi și Isihie presviter al Ierusalimului. Această scriere originală a fost tradusă și în românește și a avut circulație în multe manuscrise din secolul al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea sub titlul: «Cuvînt înainte la cartea fericitului Nil de la Sorsca, scos și alcătuit de pomenitul starețul Vasile cel din Țara Românească de la Poiana Mărului»³ și «Cuvînt înainte sau înainte călătorie, făcut și alcătuit din Sfintele Scripturi, cele de Dumnezeu insuflate, de pre cuviosul schimonah Vasilie din schit Poiana Mărului»⁴.

Valoarea manuscrisului de față crește datorită faptului că el cuprinde romanul alegoric religios *Deziderie*, copiat tot de starețul Vasile. Acest roman a fost tradus la Moscova în 1688 din limba polonă în limba slăvonă de redacție rusă de ierodiaconul Theofan. Manuscrisul conține cea mai veche copie slavă a lui Deziderie, din cîte se cunosc pînă în prezent⁵. Manuscrisul se încheie cu o epigramă narativă, ritmică, originală.

După moartea starețului Vasile, în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, manuscrisul este scos de la Poiana Mărului și adus în Moldova, unde i se face și o însemnare, probabil de Paisie Velicovoschi sau de ucenicii săi. În 1813, manuscrisul se găsea la mănăstirea Căldărașca. Mai tirziu, în 1885, ajunge în Iași. De la scapetul Andrei Smirnov, în 1946, a fost achiziționat de autorul acestor rânduri.

¹ N. Iorga, *Istoria bisericii române*, vol. II, Editia II-a, București, 1932, p. 161.

² N. Iorga, *Manuscrisele mănăstirii Cernica*, în «Biserica Ort. Română», 1902, pag. 6, mss. nr. 12 și 50.

³ Vezi și *Fondul de manuscrise ale Mitropoliei Moldovei*, Mss. nr. 18 de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea.

⁴ *Ibidem*, Manuscrisul 29, din anul 1804 copiat la schitul Duraș. Altă scriere originală a starețului Vasile, tradusă în românește e «Cuvînt înainte celor ce vor să citească această carte a sfîntului Grigorie Sinaitul... făcută și alcătuită din Sfintele scripturi cele de Duhu Sfîntu insuflate de prea cuviosul schimonah Vasilie de la Poiana Mărului din Țara Muntenească», cf. D. Fecioru, *Catalogul manuscriselor din Biblioteca Patriarhiei Române*, în «Studii Teologice», nr. 1-2, (1963), p. 112.

⁵ Starețul Vasilie căruia i-a aparținut manuscrisul a murit la 1767 (A. I. Iațimirski, *Славянские и русские рукописи румынских библиотек*, S. Petersburg, 1905, p. 547), iar prima tipăritură a versiunii slave este din 1785. Manuscrisele, cîte se cunosc pînă acum, sînt mai noi decît cel de față, vezi p. 464.

Manuscrisul este în mărime de 21⁵ × 15 cm și scris pe hirtie de două feluri, una subțire și alta plină, cu linii albe. Hirtia are semne de fabricație, cu litere latine R.O.M.R. și G.B.T. și stemă. Peste tot întâlnim același scris, cu caractere semiunciale drepte și semiunciale cu amestec de cursivă. Sînt cite 28 rînduri pe fiecare pagină. Cerneală neagră. Numerotarea foilor este făcută recent. Manuscrisul are 175 foi + 1 albă. Frontispiciile, titlurile, literele începătoare ale capitolelor și finalurilor sînt ornamentate cu cerneală neagră. Citatele și numerotarea marginală a textelor sînt scrise tot cu negru. Deasupra fiecărei pagini apare colontitul. Foile de la început și de la sfîrșit sînt lipite pe scoarțe de lemn și cuprind continuarea textului. Legătura originală în piele, pe scîndură de stejar.

Conținutul manuscrisului

- f. 1—7 *предисловіе на книгу блаженнаго нила сирскаго (Precuvîntare la cartea fericitului Nil Sorschi¹)* (Autor: starețul Vasile de la Poiana Mărului)

Înc.: *святѣи оцѣи нѣже единакѣи заповѣди* (Sfinții Părinți cari cu unicele porunci)

- f. 7 v. *ангг ч + крца книга галмаи: сѣдмѣ словесѣхъ коихъ хрестѣсъ спсѣиша нѣхъ изрече на крстѣхъ оумирающе (foaia 90 + credința, Cartea ce se cheamă: Cele șapte cuvinte pe care Hristos Mintuitorul nostru le-a rostit pe cruce murind)*

Înc. *първо рече слово (Intii a rostit cuvîntul).*

- f. 8—15 *изъясненіе синаѣскаго въсхваления знаменія и пророчествующихъ сонными мечтаниями по поспиранию Бжею, и какъ не доестонитъ взирати на въсхваления сѣа, и въ сѣахъ нарицати нѣхъ сѣа. (A lui Anastasie Sinaitul despre făcătorii de semne și de cei ce fac prorocii prin vedenii de visuri, din voia lui Dumnezeu și precum că nu se cade a privi la înfătuitorii acestora și de acum a-i numi pre ei sfinți)*

Înc. *Но крѣпкѣ правѣ и дѣлаи заповѣди (Însă credința dreaptă și împlinirea poruncilor)*

- f. 15 *скаго Епифанія въ посѣщаніи (A sfintului Epifanie despre ascultare)*

Înc. *Рече Блаженнѣи Епифанія (Zice fericitul Epifanie)*

- f. 15—16 *скаго Варсонифіа. Вопросъ. како морѣ оуѣдати помышленіе Бжеиминное и естествоинное и кѣсареи (A sfintului Varsonufrie. Întrebare. Cum pot cunoaște gîndul care este dumnezeesc, sau natural sau diavolesc).*

- f. 16—16v. *въ житіи скаго пахомѣ (Din viața sfintului Pahomie)*

Înc.: *Сидѣишъ спомѣс оуѣ нѣмѣс пахомѣю к парирѣ (Viețuitorului în peșteră sfintului părintelui nostru Pahomie).*

- f. 16v—17v *Симеона новаго бгелора (A lui Simeon noul teolog)².*

Înc.: *Идеже гаскѣи смирніи тамо и слеза(м) множиствѣ (Unde este smerenia adîncă, acolo și lacrimile sînt).*

- f. 17v—18v *скаго Василія въ посѣщаніи, како подѣбаетъ быти инокъ (A sfintului Vasile despre postire, cum se cade a fi monahului).*

Înc.: *Достѣиши инокъ прежде всѣхъ (Cuvine-să monahului înainte de toate).*

- f. 18v—19 *Шима епископа восторгскаго. вътѣхъ къ вопрошающимъ въ оуѣзаніи гдѣи како сопращае вързанное (A lui Tit episcopul Vostorgului. Răspuns către cei ce întreabă despre tăierea Domnului, unde s-a ascuns ce s-a tăiat).*

Înc.: *Да рикѣтѣ жѣ оубо и нам (Ne vor zice însă și nouă).*

¹ Despre Nil Sorski, mare personalitate a culturii ruse din sec. al XV-lea, cu atitudini și idei progresiste, și despre rolul său în lupta ideologică a vremii, vezi I. S. Luria, *Идеологическая борьба в русской публицистике конца XV — начала XVI — века*, Moscova-Leningrad, 1960. Se indică și bibliografia anterioară.

² Pentru circulația operei acestuia în literatura slavo-romină, vezi D. Zamfirescu, *Manuscrise slave cu traduceri din Sf. Simion Noul Teolog*, în «*Orthodoxia*», X, 1958, p. 395—429.

- f. 19-21 Слово старца Дамаскина. Значи (Cuvîntul sfîntului Damaschin din «Albina»)¹.
Înc.: Ии хощиши пакиса екаѣ чакѣ и спасиши (De vrei să te mîntuiești, fugi omule și mîntuiește-te).
- f. 21-22v придегнаго отца ншого нла: правнаго мѣстнаго к каѣи като и колѣто должно творимы, от цѣлослова (A cuvîntului părintelui nostru Nil: Pravila rugăciunii în chilie, cum și cit trebuie a se face. Din Floarea cuvîntului).
Înc.: Ео дни от утра, дажи до времени вечера (În zile de dimineață, chiar pînă la vremea mîncării).
- f. 22v-25 придегнаго отца нашего Петра Дамаскина в седми дѣланихъ чинныхъ (A cuvîntului părintelui nostru Petru Damaschin despre șapte lucrări ale chiliei)
Înc.: Царей путь не падаша ни (Calea împărațescă nu este de lăsat).
- f. 25v-27v правило христѣанство / паче же иноческаго житѣа, преданіе свѣхъ оцъ (Pravila creștină, mai mult a vieții monahale. Predania sfinților părinți).
Înc.: Оуди речеши свѣи египетскии отцы (Așa au grăit sfinții părinți purtători de Dumnezeu).
- f. 27v-28 правнаго отъ египетскаго епископа (Pravilă din tipicul Schitului)².
Înc.: Како покажиши инокъ крещенъ чистъ на всякъ денъ (Cum se cade călugărului a face metanii în fiecare zi).
- f. 28-33 Слово душеполезное изъяснившее отъ аггела придегнаго отца Макария египетскаго (Cuvînt folositor de suflet vestit de înger cuvîntului părinte Macarie Egipteanul).
Înc.: ходоушъ ижегда придегнаго оца ншого макария къ пустини (Umblînd oarecînd cuvîntului părintele nostru Macarie în pustie).
- f. 33-37 Ниско емоу отъ ншого Падаскаго Архипскаго Александрийскаго. Реченіа и поученіа приципи египта аггела. Копресъ (А celui întru sfinți părintele nostru Athanasie arhiepiscopul Alexandriei. Cuvîntări și tilcuiri a parabolilor sfîntei evangheliei. Întrebarea 67).
- f. 38-112 Дѣидертіи или Стѣза | к любви Бжїей, и к совершенству житѣа христѣанскаго. Бесѣда днѣвѣ багочелвѣна, и оушкѣна. Испанскаго на калесїи, французїи, немцѣи, идиалесїи и латинесїи языкъ, потомъ же и на полскѣи приложена, чрезъ Петра Египетскаго: нѣкъ же с полскаго языка, на славенскѣи. Ради его боащѣа, и житѣа своѣа в бжїеми и прѣдоложѣи при провозглашѣи хотѣищихъ монаховъ приложена, Иеродотомъ Давфаномъ, къ цр҃квѣи градѣ Москѣи, къ мнѣишкѣи Чсда Архистратига Мѣхїала, къ актѣи в(м) Рокѣи же по лѣиши егѣ слова. Ахїи мѣишкѣи. (Deziderii sau calea către iubirea lui Dumnezeu și către desăvîrșirea vieții creștinești. Din limba spaniolă pe limba italiană, franceză, germană, nederlandă și latină; iar de pe aceasta și pe limba poloneză s-a tradus de Aspar Vilgowschi. Acum însă, din limba polonă pe limba slavă pentru temătorii de Dumnezeu și a doritorilor monahi, ca viața lor în gîndirea către Dumnezeu și a dragostei de muncă a-și petrece, s-a tradus de ierodiatonul Theofan, în orașul de scaun Moscova, în mînăstirea Minunea Arhistratigului Mihail, în anul de la facerea lumii 7196, iar de la nașterea după trup a Cuvîntului lui Dumnezeu 1688 luna noiembrie)³.

¹ „Albina” (Пчела) este o colecție de scurte cugetări alese din literatura antică și a „părinților Bisericii”, alcătuită în Bizanț în sec. XI, și care a fost tradusă în Rusia Kieveană, în limba slavă, la sfârșitul sec. al XII-lea. Cf. V. Semeonov, *Древняя русская Пчела по пергамному списку*, S. Petersburg, 1893 și *Istoria literaturii ruse*, vol. I (sec. X–XVIII), București, 1963, p. 31 (trad. de T. Gane și T. Nicolescu).

² Schitul Mare din Galiția, înființat în 1611 de Iov Kneghinițchi. A constituit o cetate ortodoxă în Polonia catolică și unită, în tot secolul al XVIII-lea.

² Despre acest roman, vezi mai pe larg la pag. 462—464.

- f. 38—39v Ко православномѣ читателю сѣа книги по латинѣ издавашу (Către cititorul ortodox al cărții acesteia, în limba latină editată).

Înc.: Дѣлагоа сѣи сложи прежде нѣкошорѣ Иславъ = изыскамъ своимъ сѣчимъ: нѣхъ посѣмъ, ш(м) нмѣхъ на разнѣа изыти, класѣи, французѣи, нѣмцѣи, нѣдѣрланцѣи, а на латинѣи ни томо ш(м) Гурѣа, нѣ и ш(м) Ярнода Кадирмѣа приложисѣа, да ш(м) сюдѣ всѣхъ оудбно познатъ. казоеа полѣз иматъ чаши ш(м) чинѣа сѣихъ книгѣа... (Dialogul acesta mai întâi îl alcătuî un oarecare spaniol în limba sa proprie, după aceea, de către alți în diferite limbi, italiană, franceză, germană, niderlandeză, iar în limba latină nu numai de către Sirie, ci și de către Arnold Vadermer s-a tradus, ca de aici fiecare să cunoască în chip potrivit, ce fel de foloase are a le aștepta de la cetirea acestor cărți... etc.).

- f. 40—42v Оучниѣ крагѣа, ш сначѣи ѡбѣи бжѣа, ѡжи в сѣбѣ имѣа оуѣзаніѣ и страшиѣ сѣихъ книгѣа (Învățătura scurtă despre hrănirea sufletului cu dragostea lui Dumnezeu, care cuprinde în sine îndrumarea și sumarul acestor cărți).

Înc.: К спѣжанію истиннѣа ѡбѣи бжѣа, нѣверѣиѣа инаго пѣни прагѣа, вѣзѣдѣаго и крагѣаго, томо гаубѣеи смирнѣи (La dobîndirea adevăratei dragoste a lui Dumnezeu, nu găseșc altă cale dreaptă, îndestulătoare și scurtă, decît numai adîncă smerenie)

- f. 42v—43 мѣнка сѣаго Нугѣсѣиѣа днѣиѣ номѣиѣи к спѣжанію смирнѣа (Rugăciunea sfintului Augustin minunat ajutătoare către agonisirea smereniei).

Înc.: Бжѣа сѣи мѣнѣи гѣдѣи, и испѣкѣаго, нагнѣисѣа ш(м) шѣк (Cred această milostive Doamne și mărturisesc învăînd de la Tine).

- f. 43—76v Дисидѣиѣа, нан спѣи к ѡбѣи бжѣи и к совершѣнѣиѣа житѣа хрѣсѣансѣаго. Чѣстѣа пѣрѣа, глаѣа а. (Deziderie sau calea către iubirea lui Dumnezeu și către desăvîrșirea vieții creștine. Partea întâia, capitolul 1).

Înc.: Мѣнахъ нѣкѣи карѣеѣиѣи ѣстѣи живѣиѣи в нѣкоѣи пѣстинѣи зѣлаѣа ширѣеи (Oarecare călugăr evlavios și sfînt trăitor în oarecare pîstietate foarte largă).
În total sint 20 capitle.

- f. 76v—112v Дисидѣиѣа. Чѣстѣа вторѣа, глаѣа а. (Deziderii. Partea a doua, capitolul 1).

Înc.: Иѣидѣ оуѣеи те томо мѣстѣиѣа Дисидѣиѣа, зѣлаѣа вѣсѣа (Eșînd dar din acea mănăstire Deziderii foarte vesel).
Cuprinde 22 capitle.

- f. 112v—115v Сѣаго Ядѣансѣа, толоѣанѣа прѣмѣиѣи, Кѣлѣсѣа чѣ. (A sfintului Athanasie. Tilcuirea parabolilor. Întrebarea 95).

[Continuarea «Cuvîntărilor și tilcuirilor» îtrerupte la fila 37v spre a se copia romanul Deziderie]

- f. 116—118 Сѣаго Нѣла глаѣиѣиѣи ш мѣтѣк (A sfintului Nil capetele despre rugăciune). Sint 26 capete, în ordinea literelor alfabetului cirilic.

- f. 118—121 Сѣаго Ядѣансѣа, Шѣаѣѣанѣа прѣмѣиѣи, Кѣлѣсѣа рѣи. (A sfintului Athanasie. Tilcuirea parabolilor. Întrebarea 117). [Continuarea de la f. 115v. Foile 120 și 121 sint legate la începutul manuscrisului].

- f. 122—134 Прѣислѣѣиѣа шѣрѣѣѣѣиѣа на всѣа книгѣа Бжѣиѣаго Іѣсѣа нѣжѣѣѣѣиѣа в сѣбѣ чинѣа оумѣаго джѣанѣа (Precuvîntarea către toți asupra întregii cărți a fericitului Isihie, care cuprinde în sine rînduiala rugăciunii de minte). (Autorul este Vasile de la Poiana Mărului).

Înc.: Житѣи и оучѣнѣи сѣихъ ѡцѣа (Viața și învățătura sfinților părinți).

f. 134v Este ocupată de un desen reprezentînd un cerc mare cît pagina, înlăuntrul căruia se află desenate alte patru cercuri simetric așezate, cu inscripția marginală:
 Ео нмѡ оца и сѡа и спѡго дѡхъ дѡнагоу сѡспѡсѡмъ трѡицы же нѡспѡсѡн. Аминѡ
 (În numele Tatălui și Fiului și Sfintului Duh, unul în ființă, însă în trei ipostasuri. Amin.)

f. 135—154v Меца аѡгсѡга въ ѡ дѡхъ | поѡкетѡрани ѡ ѡзмѡртѡмъ | ѡсѡпѡнѡ прѡсѡтѡмъ и прѡгѡсѡнѡмъ
 вѡдѡчѡмъ нѡшѡ вѡмъ и прѡсѡнѡ | дѡмъ мѡрѡ, ѡмъ сѡмъ ѡмѡцѡ, и дѡсѡтѡкрѡмъ | сѡспѡсѡнѡ
 сѡбрѡнѡи, | ѡмъ мѡлѡтѡна нѡсѡ сѡрдѡсѡгѡ ѡ ѡмъ ѡжѡнѡмъ пѡтрѡарѡа Іѡсѡмъ І ѡтъ мѡтѡ-
 фѡсѡга. І ѡмъ нѡкѡфѡра, кѡнѡга въ гѡлѡгъ: аѡ и кѡ и кѡ, и ѡмъ вѡлѡсѡлѡ мѡнѡи чѡтѡ, и ѡмъ нѡнѡхъ
 мѡнѡгѡхъ (Luna august în 15 zile. Povestire despre Adormirea fără moarte a Precistei și Prea blagoslovitei stăpînei noastre de Dumnezeu și pururea Fecioara Maria. Adunată de la sfinți părinți și scriitori vrednici de crezare de la Meliton episcopul Sardiei și de la Iuvenilie patriarhul Ierusalimului și de la Metafrast și de la Nichifor, cartea 2-a capitolele 11, 22 și 23 și de la Marele Cetia- Minei¹ și de la mulți alți).

Înc.: По сѡспѡсѡнѡмъ всѡхъ тѡинѡтѡмъ сѡспѡнѡ нѡшѡмъ (După săvîrșirea tuturor tainelor mîntuirii noastre).

f. 154v—156. Ѡ лѡтѡхъ прѡсѡтѡмъ дѡмъ вѡмъ, вѡлѡтѡ на зѡмѡкъ пѡжѡнѡ и в ѡтѡрѡй гѡдѡхъ прѡсѡ-
 нѡсѡ ѡ мѡнѡгѡи в ѡтѡнѡмъ нѡспѡрѡгѡфѡхъ и хѡнѡгѡфѡхъ нѡсѡгѡлѡсѡ (Despre anii Pre-
 cinstitei Fecioarei Născătoare de Dumnezeu, cîți pe pămînt a trăit și în care an și-a dat duhul despre multa discordanță în istriografiile bisericești și hronografe).

Înc.: Ёѡсѡвѡи ѡтѡнѡмъ дѡмѡи сѡспѡсѡнѡ. а с ѡгѡмъ и мѡсѡлѡрѡи мѡсѡтѡсѡнѡ, кѡнѡскѡи и
 лѡвѡскѡи, сѡлѡсѡтѡмъ (Eusebie scriitorul faptelor bisericești, iar de la el și sinaxarele din Moscova, Kiev și Lvov, povestesc).

f. 156v—165. Нѡи въ сѡмъхъ ѡмѡцѡ нѡшѡмъ нѡдѡсѡлѡ архѡнѡсѡсѡпа нѡлѡндрѡсѡгѡмъ нѡкѡи въпрѡсѡ ѡ
 Ёѡсѡмъ и ѡ вѡлѡсѡнѡи сѡа Ёѡмъ. Ёѡсѡсѡ ѡ (A celui întru sfinți părintelui nostru Athanasie arhiepiscopul Alexandriei, oarecare întrebări despre Dumnezeu și despre întruparea Fiului lui Dumnezeu. Întrebarea 1).

f. 165—171 Нѡи въ сѡмъхъ нѡшѡмъ нѡдѡсѡлѡ архѡнѡсѡсѡпа нѡлѡндрѡсѡгѡмъ. Рѡчѡнѡ и мѡлѡтѡнѡиѡ
 прѡтѡчѡи сѡлѡмъ ѡлѡсѡмъ. Ёѡсѡсѡ ѡ (A celui întru sfinți părintelui nostru Athanasie Arhiepiscopul Alexandriei. Cuvinte și tilcuire la parabolele sfintei evanghelii. Întrebarea 1).

Înc.: нѡнѡи въ прѡдѡнѡю всѡхъ (Mergînd înainte tot)

f. 171—174v [Ѡмѡгѡ нѡдѡсѡлѡ] и ѡмъ вѡтѡгѡ зѡкѡтѡ. Рѡзѡнѡнѡлѡ мѡлѡтѡсѡнѡмъ. Ёѡсѡсѡ мѡ. (A sfîn-
 tului Athanasie. Și de la Vechiul Testament, diferite tilcuiri. Întrebarea 47).

Înc.: Чѡѡ сѡтѡ: зѡмѡлѡ вѡ нѡвѡдѡмѡ и нѡ ѡсѡспѡнѡмъ. (Ce înseamnă: pămîntul era nevăzută și neașezat).

f. 175. Прѡжѡмъ(хъ) вѡрѡмѡкъ пѡтѡ(мъ)нѡмъхъ нѡмъкъ нѡ нѡкѡлѡтѡ. тѡтѡ(хъ) нѡмъкѡ хѡмъкѡ чѡѡ тѡхъ сѡмѡ
 писѡлѡи. вѡкрѡнѡи нѡсѡ пѡчѡтѡнѡи чѡнѡи ѡтѡврѡдѡюмъ по сѡспѡнѡмъ(хъ) сѡбрѡнѡи в ѡчѡтѡ ѡмѡсѡ-
 лѡсѡтѡ. Рѡсѡнѡсѡи дѡ сѡлѡкъ въ арѡхѡхъ хѡнѡлѡсѡ. и пѡчѡтѡнѡ ѡ(мъ) нѡмъ нѡдѡсѡлѡ прѡтѡсѡсѡ.
 мѡнѡгѡ ѡцѡ сѡспѡсѡ сѡ пѡсѡнѡмъ(хъ) нѡнѡ чѡсѡнѡ. кѡкѡ нѡи кѡнѡхъ нѡ чѡтѡмъ тѡ ѡмъ всѡгѡ
 пѡсѡнѡи дѡи вѡ чѡсѡкѡ сѡлѡ кѡнѡга бѡлѡ в пѡлѡсѡ чѡсѡнѡмъ, дѡлѡтѡ чѡѡ нѡписѡнѡ. пѡчѡжѡ
 ѡ нѡсѡнѡмъ.

Эпиграмма.

¹ «Ceti-Minei» colecție de vieți de sfinți, alcătuită de mitropolitul Macarie al Moscovei în timpul domniei lui Ivan cel Groaznic. Cf. *Istoria literaturii ruse*, vol. I, p. 212—214.

(Trecutele timpuri cărți tipărite nu posedau
 Cei ce doreau să aibă, aceia însuși le scrieau
 Mai adevărat decât cărțile tipărite întăresc
 Dar cele copiate adunându-le în tipar le trimit
 Cele de mână scrise până acum în arhive se păstrează
 Și cele tipărite de la ele cu adevăr se apără
 Mulți părinți s-au mintuit cetind cărțile copiate
 Din toate acestea mai rău este a nu ceti nici un fel
 Să dea Dumnezeu, ca această carte să fie în folosul cetitorilor
 Să împlinească cele scrise, mai multor celor ce o vor avea.
 Epigrama).

Însemnări de pe manuscris

f. 7 albă. Ѡ книзъ сѣи изъжъненіе

w(m) зѣман ѿгрѣахъиѣя винненна естъ, w(m) области бѣзсѣрской, цынѣма бѣзвѣнаго сѣрожъ града и епископи; бажинаго старца схѣмонаха Васѣля трѣда к тѣрѣи тамъ и монашѣмъ соорѣжиахъ, и чиноположеніе и нѣи Бланкаго Васѣля сѣпронахъ естъ, онъ же быахъ и дѣлашахъ самыя моаншѣи ѣкоже его советникыи сочиненія изъкаляють еице на книгѣ старо Ісхъа Ірѣсаламекаго; дрѣгоже же при(д)наго Нѣла Гоѣскаго и прочая приди-савѣя хѣнѣя же соврѣшно ѣзнаты да читѣхъ его трѣда и ѣразѣжѣхъ кѣкоже быахъ мѣжѣ тоѣи (Scris: a doua jumătate a sec. XVIII-lea).

(Înștiințare despre cartea aceasta.

Din Țara Ungrovlahiei este scoasă, din regiunea București, din Ținutul Buzău, a aceluiș oraș și episcopie; a fericitului stareț schimonahul Vasile cu truda căruia acolo și mănăstirea s-a construit, și rânduiala Marelui Vasile în ea a organizat, el însă a fost și creatorul Rugăciunii minții precum ale sale proprii compuneri îl arată aici la cartea sfântului Isihie al Ierusalimului, alta la cuviosul Nil Sorschi și celelalte prefețe, doritorul de a-l cunoaște desăvârșit, să citească opera sa și va înțelege ce fel de bărbat a fost acela).

f. 134 (Опытѣи поѣна мѣрѣшъ ѣаѣрѣ ошѣрана. (Minăstirea Poiana Mărului este întemeiată la 1702).

f. 175 Гѣмъ книга рѣза Божѣи монаха Симѣона монашѣмъ Граѣоуѣнѣнѣаго каларѣнѣсѣа. пострѣ-жѣнѣа Ігѣсѣиомъ Лазарѣмъ: роѣс ѣаѣѣ марта кѣ дѣнѣ кѣ вѣаѣѣи поѣтъ (Cartea aceasta este a robului lui Dumnezeu, monahul Simeon a minăstirei Sf. Adormiri Calarașeuca, tuns de igumenul Lazăr, anul 1813 martie 23 zile în marele post).

f. 156 și f. 157 Чѣтаахъ сѣю книгѣ тимѣиѣи Иванѣмъ Гоѣсѣаѣскѣи (A cetit cartea aceasta Timotei Ivanov

f. 160 Socolovskii). Мѣлѣспѣивѣиѣ Госѣодинѣ. Ясѣсѣ, 1885 (Milostive domn. Iași 1885).

Romanul «Deziderie» și cultura romină veche

Am arătat mai înainte că importanța manuscrisului crește datorită faptului că în el găsim cea mai veche copie slavă a romanului «Deziderie» și unica ce se cunoaște până acum în manuscrisele slavo-romine.

Romanul «Deziderie»¹ a fost alcătuit în Spania, în sec. al XVI-lea de un anonim, sub titlul *Espejo de religioso*, iar în limba polonă a fost tradus de medicul de curte al lui N. Radziwill, Gaspar Wilkowski, după o versiune intermediară latină. Versiunea polonă s-a publicat prima oară în 1589 la Cracovia, în tipografia lui A. Piotrkowski și avea scopul să servească propaganda catolică dusă de iezuiți împotriva reformei, a cărei influență era în vădit regres². Atât Gaspar Wilkowski cit și protectorul său N. Radziwill aparținuseră unul sectei ariene, celălalt confesiunii protestante, de unde se convertiseră la catolicism.

¹ Pentru informațiile istorico-literare și bibliografice cuprinse în acest paragraf, autorul ține să mulțumească tovarășilor: M. Ritaia, Secretarul științific al Bibliotecii de Stat «V. I. Lenin» din Moscova, conf. I. C. Chițimia, precum și Direcțiunii Bibliotecii de Stat «V. I. Lenin» din Moscova, Direcțiunii Bibliotecilor Narodowa din Varșovia și Jagiellonska din Cracovia.

² Ulterior s-a reeditat la Cracovia în 1594, 1599, 1625, 1734 și la Lvov în 1742. Exemplare ale acestor ediții se găsesc în Biblioteca Narodowa din Varșovia, Biblioteca Jagellonski din Cracovia, Biblioteca Ossolinski din Wrocław, Biblioteca Czartoryski etc. K. Estreicher în *Bibliografia Polska*, tom. XXXIII, p. 20–21 menționează traducerea făcută de Wilkowski.

Întrucit romanul « Deziderie » n-avea un conținut specific catolic, ci general-mistic, el a putut fi tradus în diferite limbi, mai ales în medii reformate, strecurându-se în cele din urmă și la ortodocși. În 1688 Theofan din Moscova, despre care nu se cunosc alte date, îl traduce în slavonă. În 1785 se tipărește pentru prima oară la Petersburg, în tipografia lui Wilkowski și Galeonicov¹. Traducerea în limba slavonă a romanului « Deziderie » era cunoscută pînă acum și în trei manuscrise, toate păstrate în Biblioteca de Stat « V. I. Lenin » din Moscova, cel mai vechi datînd — după indicațiile primite de la secretarul științific M. Ritaia, din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea². Manuscrisul nostru adaugă deci o a patra copie, cea mai veche, datînd din prima jumătate a sec. al XVIII-lea.

Se pune întrebarea dacă versiunea slavă a fost tradusă și în limba romînă. Un răspuns pozitiv pare să ni-l ofere « *Formolarnica Vedomostie a sfintii Mănăstiri Dobrușa pe anul 1809* » care se păstrează în « Arhiva Mitropoliei Moldovei ». Între cărțile romînești manuscrise ca « *Divanul lumii* », « *Pateric* », « *Scara* » etc. se află înregistrată, la foaia 19 și « O carte scrisă cu mina Disiderie ». E singura mențiune care ar indica traducerea în limba romînă a romanului Desiderie. Nu credem că referința privește un manuscris slavon, întrucit lista cuprinde, în rest numai cărți în limba romînă.

II. Un manuscris inedit al lui Vartolomei Măzăreanu, din 1770.

Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu (circa 1710—circa 1790) este o figură cunoscută pentru activitatea sa culturală. Egumen la mănăstirea Putna din 1756, trece în august 1768 în același rang la mănăstirea Solca, unde va rămîne pînă la 1774. În timpul stăreției sale de la Solca este ales în deputația Țării Moldovei pentru a merge la St. Petersburg, împreună cu deputația din Muntenia. La sfîrșitul anului 1769 și în prima jumătate a anului 1770, cele două deputații compuse din mireni și fețe bisericești, în frunte cu Grigorie, mitropolitul Ungrovlăhiei (1700—1787, mitropolit între 1760—1787) și Inochentie, episcopul de Huși, erau trimise la împărăteasa Ecaterina II a Rusiei, cerînd sprijin pentru eliberarea Țărilor Romîne. Deputația a plecat la 26 decembrie 1769 și a ajuns la St. Peterburg la 9 martie 1770. La 28 martie 1770, cele două deputații sînt primite de împărăteasa Ecaterina a II-a, în fața căreia s-au rostit cuvîntări³.

La St. Peterburg, arhimandritul Vartolomei Măzăreanu a tradus în luna aprilie 1770 o *Liturghie arhierască*⁴. El rămîne acolo mai bine de 6 luni, adică de la 26 decembrie 1769 pînă la 20 iulie 1770, cînd pleacă spre mănăstirea Solca⁵. În acest timp, el traduce a doua lucrare, din limba slavonă rusă în limba romînă, în luna iunie, sub titlul de *Hirotoniile și sfințirea antimiselor*.

La cele peste 80 de scrieri ale lui Vartolomei, cunoscute sau semnalate⁶, adăugăm acest manuscris inedit, tradus la St. Peterburg în iunie 1770, care se păstrează la familia C. Donose din Iași.

Descrierea manuscrisului

Manuscrisul este în mărime de 31 × 25 cm, fiind datat din 1770. Hirtia albă, plină, vărgată. Are 60 de pagini, 30 foi, numerotate cu literele alfabetului chirilic în roșu, original. Filigranul unor foi are literele F. K. G, la mijloc, și cifrele 1770 jos; alte foi au stemă cu semne heraldice, dragoni și vulturi. Scrierea este curată, dreaptă, cu cerneală neagră și roșie. Frontispiciile, titlurile, colontitlurile, literele începătoare, indicațiile tipiconale și literele mari din text sînt în roșu. Pagina are textul încadrat în trei linii și la începutul fiecărei rînduiri are cîteva linii ornamentate în roșu și negru. Excepție face pagina 37, unde ornamentul este totul în negru. Finalurile (p. 17, 36) sînt linii în negru. Legătura manuscrisului este originală, carton îmbrăcat în piele cafenie lucioasă. Marginile scoartelor și cotorul sînt ornamentate cu linii înflorite, iar la mijloc pe ambele părți exterioare este imprimată floarea stilizată poleită cu aur. Rîndurile în pagină variază de la 27 rînduri (p. 23) pînă la 30 de rînduri (p. 37). Scrisul este al unei singure mîini, autograful lui Vartolomei Măzăreanu.

¹ V. S. Sопієв, *Русская библиография*, partea II, S. Petersburg, 1904, Nr. 3154, înregistrează această ediție. *Русский библиографический словарь*, S. Petersburg 1913, p. 454 înregistrează numele tălmăcitorului: Theofan. A. I. Sobolevski în *Переводная литература Московской Руси XVI—XVII вв.*, S. Petersburg, 1903, p. 206—207, descrie mai amănunțit cuprinsul traducerii. Alte informații despre ediții slave și despre biografia traducătorului nu se cunosc.

² 1. Ms. OP. 31, cu scriere cursivă, din a 2-a jum. a sec. XVIII, 2. Ms. Ф. 310/528, cu scriere semi-uncială din sec. al XIX-lea, cu titlul prescurtat. 3. Ms. Ф. 98/1455, scris în jurul anului 1800. (Date comunicate de M. Ritaia la cererea noastră, într-o scrisoare din 4 mai 1961).

³ Mihail Kogălniceanu, în « Arhiva Romînească », I, ediția II, Iași, 1860, p. 196 și Teodor Codrescu, *Uricariul*, vol. XXVI, Iași, 1889, p. 207; ibidem, vol. IX, Iași, 1887, p. 166—167.

⁴ Dimitrie Dan, *Arhimandritul Vartolomei Măzăreanu*, București, 1914, p. 31—32.

⁵ Ibidem, p. 6.

⁶ Ibidem, p. 63—64.

Cuprinsul manuscrisului

Pag. 1. Întru slava sf(i)ntei cei de o ființă și de viață făcătoare și nedespărțitei Troiști, a Tatălui și a Fiului și a sf(i)ntului D(u)h. Amin.

În zilele cele întru tot luminate ale Pre Blagocestivei însuși stăpînitoarei Marei Doamne noastre IMPERATRITĂ ECATERINI ALEXIEVNA toată RÔSSIE. Și a diadohului Ei Binecredinciosul Domn Tesarevici și Marele Cnaz Pavel Petrovici

După arhieriasa osărdie și pămîntesca evlavie a Preosf(i)inții sale kiriu kir Grigorii Mitropolitul Tării Ungrovlahiei, fiind preosf(i)inția sa deputat aici pentru trebuințele acieași țări; s-au tălmăcit această carte Hirotoniile și Sf(i)ințire antiminsilor di pe slovenie pre românie, din Cinovnicul arhieresc, în sf(i)ința înpărteasca celule Sanct-Peterburg.

În anii de la Hristos Mântuitorul nostru 1770 = în luna lui Iunii. De mult păcătoșul Vartholomei Mazeranul Arhimandritul sf(i)ntei m(ă)n(ă)stiri Solcăi din Țara Moldovei.

Pag. 2 albă.

Pag. 3 Scara cărții aceștie.

Pag. 4 albă.

Pag. 5-8 Rânduiala în ce chip să face citețul și cîntărețul.

Pag. 9-10 Rânduiala la hirotonie ipoddiaconului.

Pag. 11-15 Rânduiala ce să face la hirotonie diaconului.

Pag. 16-17 Rânduiala la prozvodul arhidiaconului sau a protodiaconului.

Pag. 18-22 Rânduiala ce să face la hirotonia preotului.

Pag. 23-24 Rânduiala în ce chip să face protopopul.

Pag. 25-27 Rânduiala ce să face la prozvodul igumenului.

Pag. 28-29 Rânduiala ce să face la prozvodul arhimandritului.

Pag. 30-36 Învățătură către igumeni și arhimandriți.

Pag. 37-48 Rânduiala în ce chip să cede arhierelui să sf(i)ințească Antimisele, pe care slujăsc preoții în beserică, unde nu sînt puse moștii în sf(i)ntul prestol.

Această orînduială s-au tălmăcit din cinovnicul grecesc, carele iaste scris cu mîna.

Pag. 49-60 Mulțămită pentru cîstigare cea după cerere și pentru facere de bine a lui D(u)mn(e)zdu.

La sfîrșit: Lui D(u)mn(e)zdu laudă, cinste și închinăciune celuia ce ne-au învrednicit după început a vede și pre doritul sfîrșit. 1770 rōsS (anul) Luni 8.

Arhimandrit Vartholomei Mazeran

Manuscrisul, tradus la St. Petersburg în 1770, a fost adus apoi în țară și a ajuns să fie folosit la Mitropolia Moldovei de către mitropoliții Iacov Stamate și Veniamin Costache. Din acel timp textului tradus de Vartholomei Măzăreanu i s-au făcut unele corectări și adăugiri în cuvinte, topică și propozițiuni. Cităm cîteva exemple:

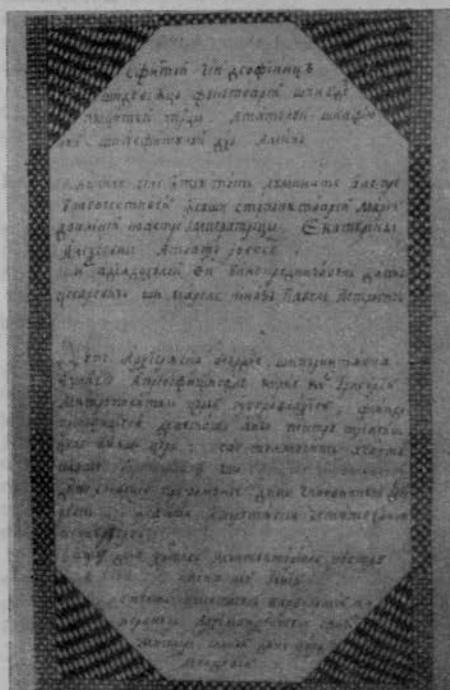

Fig. 1 — Foata de titlu a manuscrisului din 1770.

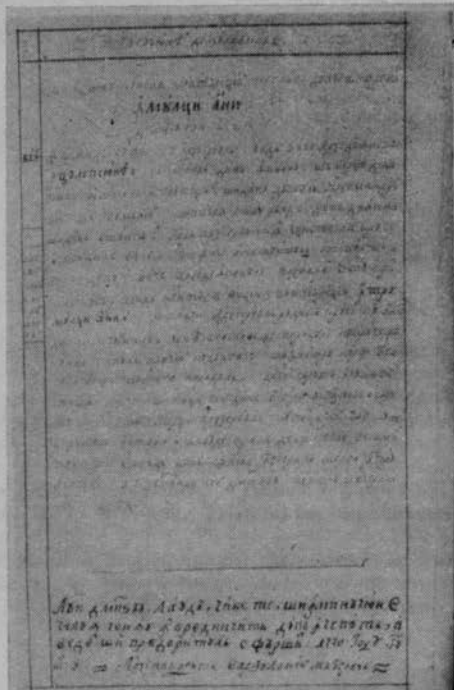

Fig. 2 — Ultima pagină a manuscrisului din 1770 al lui Vartholomei Măzăreanu.

Pag. 9: intru toate fără de prihană și dăruiește ca să iubească.

Pag. 12: Dumnezeu milostivește mie păcătosul.

Pag. 20: să proruiește

Pag. 25: faci chiverniseală pântru mântuire oamenilor și această păstorie cuvântăreață

Pag. 26: vozglas

Pag. 34: toate intrările și eșirile să le faci cu călugării.

Pag. 40: și ca să nu te superi asupra noastră pentru spurcăciunea păcatelor noastre celor multe și nici să strici așezământul tău pentru necurățire noastră.

Pag. 40: ca să ceară de la tine și tu vei auzi sus în ceriuri și vei face și vei face și vei fi milostiv.

Corectat: intru tot neosîndit și dă lui a iubi.
Corectat: Dumnezeu curățește-mă pre mine păcătosul.
Corectat: săvîrșește

Corectat: faci purtare de grijă pentru mîntuire oamenilor, cea ce și această cuvîntătoare turmă
Corectat: cu glas

Corectat: toate veniturile și cheltuielile să le faci cu călugării.

Corectat: și să nu ne urăști pe noi spurcații cu mulțimea păcatelor și să nu spurci așezământul tău pentru necurăția noastră.

Corectat: și ori cîte vom cere de la tine și tu vei auzi în ceriu sus și vei face milă și milostiv vei fi lor.

Manuscrisul are adăugate pe margine sau deasupra textului și indicații tipiconale specifice bisericii din Moldova (la pag. 10, 18, 20, 25, 27). Fiind folosit în practica liturgică, locurile unde se insera pomenirea casei împărătești este șters și înlocuit cu: pre blagocestivul stăpînitorul nostru (pag. 36 etc).

Prin semnalarea acestei noi traduceri a lui Vartolomei Măzăreanu, făcută la St. Petersburg, se relevă continuitatea muncii sale pentru îmbogățirea patrimoniului scrierilor în limba romină.